

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2025.03.007>

УДК 336.025:336.711:336.717:336.77

Д. М. Гладких

доктор економічних наук, доцент, головний консультант відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5276-5521>

О. О. Любіч

доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, віце-президент ДННУ "Академія фінансового управління", Київ, Україна, alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

**ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ
БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АГРАРІЇВ В УКРАЇНІ**

Анотація. *Вступ.* Сільське господарство є базовим елементом української економіки, що забезпечує вагомую частину ВВП, лівову частку товарного експорту, великою мірою формуючи ресурсну базу та кредитний портфель банківської системи. При цьому активний розвиток сфери агропромислового комплексу (АПК) вимагає не лише значних додаткових обсягів довгострокових і дешевих кредитних ресурсів у національній валюті, а й додаткових специфічних банківських продуктів і послуг, що наразі пропонуються банками лише фрагментарно.

Проблематика. Аналіз основних чинників активізації банківського кредитування та вдосконалення механізму комплексного банківського обслуговування підприємств АПК в Україні, обґрунтування переліку заходів з боку держави, спрямованих на вирішення проблем у цій сфері.

Мета – аналіз основних перешкод на шляху активізації банківського кредитування та вдосконалення механізму банківського обслуговування підприємств сфери АПК, обґрунтування необхідних заходів з боку держави, спрямованих на подолання наявних негативних тенденцій у сфері кредитування та банківського обслуговування аграріїв.

Методи. Використано загальнонаукові та спеціальні методи: опису, порівняння, аналізу, групування, синтезу, теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний.

Результати. Проаналізовано кредитні та інші банківські продукти, орієнтовані на агровиробників, основні чинники, що перешкоджають активізації кредитування агропідприємств в Україні. Визначено перелік заходів, спрямованих на вирішення наявних проблем, серед яких – розширення номенклатури специфічних банківських послуг на рівні одного з державних банків з подальшим створенням у середньостроковій перспективі спеціалізованого агробанку. Запропоновано рекомендації щодо законодавчої підтримки цього процесу.

Висновки. Агросектор формує вагомую частку ВВП та значну частину експортних надходжень України, а його подальший розвиток потребує активної підтримки з боку банківської системи. Це актуалізує необхідність комплексу заходів з боку держави, спрямованих на активізацію банківського кредитування підприємств сфери АПК у режимі "єдиного вікна". З цією метою доцільно рекомендувати: внесення змін до Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями в частині пом'якшення вимог щодо коефіцієнтів ліквідності застави нерухомого майна; пом'якшення вимог до підприємств аграрного сектору щодо формальної відповідності ESG-стандартам виробничих проектів, які кредитуються у межах урядової програми "Доступні кредити 5–7–9 %"; розроблення розширеної номенклатури кредитних продуктів та пов'язаних із ними спе-

цифічних банківських послуг для аграріїв, організацію надання цього пакета одним із державних банків у режимі “єдиного вікна”; розроблення механізму довгострокового цільового рефінансування банків з подальшим спрямуванням цих коштів агропідприємствам у вигляді довгострокових кредитів; уточнення та синхронізацію між собою суперечливих положень чинного законодавства України щодо банків і банківської діяльності; визначення доцільності створення спеціалізованого державного агробанку, що має пропонувати підприємствам агробізнесу широку лінійку кредитних продуктів і пов’язаних з ними послуг, впроваджувати успішні практики іпотечного кредитування, сприяючи формуванню ліквідного ринку землі, а також має стати основним оператором залучення та розподілу коштів іноземних партнерів, що надходять в Україну в межах реалізації програм Зеленого курсу тощо.

Ключові слова: банки, агропідприємства, кредити, кредитні продукти, іпотека, банківські послуги, Національний банк України (НБУ).

Табл. 2. Літ. 20.

Dmytro Hladkyh

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
National Institute for Strategic Studies,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5276-5521>

Oleksandr Lyubich

Dr. Sc. (Economics), Professor, Honored Economist
of Ukraine, SESE “The Academy of Financial
Management”, Kyiv, Ukraine, alyubich@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVING THE BANKING SERVICE MECHANISM FOR AGRICULTURALS IN UKRAINE

Abstract. Introduction. Agriculture is a basic element of the Ukrainian economy, providing a significant part of GDP, the lion’s share of commodity exports, and to a large extent forming the resource base and credit portfolio of the banking system. At the same time, the active development of the agribusiness sector requires not only significant additional volumes of long-term and cheap credit resources in the national currency, but also additional specific banking products and services, which are currently offered by banks only fragmentarily.

Problems Statement. The analysis of the main factors of activating bank lending and improving the mechanism of comprehensive banking services for agribusiness enterprises in Ukraine and substantiation of the list of measures taken by the state aimed at solving existing problems in this area.

The *purpose* is the analysis of the main obstacles standing in the way of activating bank lending and improving the mechanism of banking services for agribusiness enterprises, substantiation of necessary measures by the state aimed at overcoming existing negative trends in the field of lending and banking services for farmers.

Methods. General scientific and special methods are used: analysis, synthesis, grouping, description, comparison, theoretical generalization and abstract-logical.

Results. Credit and other banking products aimed at agricultural producers and the main factors hindering the activation of lending to agricultural enterprises in Ukraine are analyzed. A range of measures aimed at solving existing problems is determined, including the expansion of the range of specific banking services at the level of one of the state banks with the subsequent creation of a specialized agricultural bank in the medium term. Recommendations for legislative support for this process are proposed.

Conclusions. The agricultural sector forms a significant share of GDP and a significant part of Ukraine’s export revenues, and its further development requires active support from the banking system. This highlights the need for a set of measures by the state aimed at activating bank lending to agribusiness enterprises in the “single window” mode. To this end, it is advisable to recommend: amending the Regulation on determining

the amount of credit risk for active banking operations by banks of Ukraine in terms of easing the requirements for liquidity ratios of real estate collateral; easing the requirements for agricultural sector enterprises regarding formal compliance with ESG standards of production projects that are financed within the framework of the government program “Affordable Loans 5-7-9%”; developing an expanded range of credit products and related specific banking services for farmers, organizing the provision of this package by one of the state-owned banks in the “single window” mode; developing a mechanism for long-term targeted refinancing of banks with the subsequent allocation of these funds to agricultural enterprises in the form of long-term loans; clarification and synchronization of contradictory provisions of the current legislation of Ukraine regarding banks and banking activities; determination of the feasibility of creating a specialized state agrobank, which should offer agribusiness enterprises a wide range of credit products and related services, introduce successful mortgage lending practices, contributing to the formation of a liquid land market, and should also become the main operator for attracting and distributing funds from foreign partners that will flow to Ukraine within the framework of the implementation of the Green Deal programs etc.

Keywords: banks, agribusinesses, loans, credit products, mortgage, banking services, National Bank of Ukraine (NBU).

JEL classification: E51, E58, G21, G28, Q13, Q14.

Вступ. Сільське господарство є базовим елементом української економіки, що забезпечує вагому частину ВВП, левову частку товарного експорту, великою мірою формуючи ресурсну базу та кредитний портфель банківської системи. При цьому активний розвиток сфери агропромислового комплексу (АПК) вимагає не лише значних додаткових обсягів довгострокових і дешевих кредитних ресурсів у національній валюті, а й додаткових специфічних банківських продуктів і послуг, що нині пропонуються банками лише фрагментарно.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблеми фінансування та банківського кредитування підприємств сфери АПК є предметом наукових досліджень багатьох українських науковців, зокрема А. М. Білоченко, Т. П. Добрунік, Р. С. Квасницької, А. С. Марини, М. В. Негрей, Р. І. Содоми, І. М. Поляруш, О. Л. Попової, І. В. Шалигіної [1–9] та ін. Натомість більшість вітчизняних дослідників зосереджують увагу саме на кредитному аспекті співпраці банків та підприємств сфери АПК, залишаючи поза увагою широку номенклатуру додаткових специфічних банківських послуг, що потребують аграрії, а саме: розрахунково-касове, експортно-імпортне, депозитне обслуговування на різні терміни в різних валютах, лізинг, факторинг, зарплатні проекти для співробітників, різні види страхування, кредитні гарантії, перехресні продажі партнерів банку – підприємств, що пропонують спеціалізовану техніку, пально-мастильні матеріали тощо. Зазначене зумовлює необхідність аналізу проблем у сфері комплексного банківського обслуговування підприємств АПК та обґрунтування переліку заходів, спрямованих на їх вирішення.

Мета – аналіз основних перешкод на шляху активізації банківського кредитування та вдосконалення механізму банківського обслуговування підприємств сфери АПК, обґрунтування необхідних заходів із боку держа-

ви, спрямованих на подолання негативних тенденцій у сфері кредитування й банківського обслуговування аграріїв.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові та спеціальні методи: опису, порівняння, аналізу, групування, синтезу, теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний.

Результати дослідження. Аграрна галузь є однією з ключових складових національної економіки, що формує станом на 2023 р. 7,4 % ВВП, 9,4 % валового прибутку українських підприємств та 36,1 % товарного експорту (групи 1–14 товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності), є одним із основних клієнтів банківської системи, одночасно утворюючи значну частку її ресурсної бази та генеруючи стійкий попит на кредитні ресурси. На 1 січня 2025 р. підприємства галузі загалом мали на гривневих та валютних банківських рахунках 106,1 млрд грн в еквіваленті, або 8,6 % залучених банками коштів корпорацій. Обсяг кредитів, наданих сільгосп підприємствам, становив 114,5 млрд грн в еквіваленті, або 14,6 % корпоративного кредитного портфеля українських банків. Частка кредитів, наданих аграріям, була третьою за розміром після оптової та роздрібною торгівлі (39,7 %) і переробної промисловості (19,1 %).

Серед чинників, котрі перешкоджають подальшій активізації кредитування аграріїв в Україні, варто виокремити [10–12]: великий попит на довгострокові кредити на тлі дефіциту банківських пасивів відповідного терміну повернення; високу вартість кредитних ресурсів; відсутність/недостатність ліквідного заставного забезпечення; недосконалість операційного дизайну кредитної програми “Доступні кредити 5–7–9 %”; орієнтацію банків на співпрацю переважно з великим агробізнесом.

На 1 січня 2025 р. частка довгострокових (понад п’ять років) гривневих кредитів, наданих аграріям, становила 3,9 %, довгострокових гривневих депозитів резидентів – лише 0,5, середня ставка за новими гривневими корпоративними кредитами до п’яти років – 17,3 % річних, понад 5 років – 18,9 % річних. Чинні коефіцієнти ліквідності заставного майна дорівнювали: для власних земельних ділянок, на яких розташована нежитлова нерухомість, – 0,6, інших власних земельних ділянок – 0,5.

При оформленні кредитів за програмою “Доступні кредити 5–7–9 %” аграрії мають доводити відповідність проектів ESG-стандартам Світового банку, надаючи додаткові документи, не обов’язкові при отриманні “звичайних” кредитів: висновок з оцінки впливу на довкілля, дозволи на викиди забруднюючих речовин, на спеціальне водокористування, на провадження діяльності у сфері поводження з відходами, на користування надрами, договір на утилізацію небезпечних відходів, декларацію про відходи, власну політику ESG, наказ про призначення особи, відповідальної за управління ESG-ризиками, план готовності до надзвичайних ситуацій, підтвердження кваліфікації особи, відповідальної з питань техніки безпеки та охорони праці, звіт про рівень травматизму, професійні захворювання, втрачені дні та кількість смертельних випадків, ліцензію на право зберігання пального,

посвідчення про право роботи з пестицидами, контракт з озброєною охороною та інші документи, пов'язані з ESG-стандартами, що періодично призводило до відмов у наданні кредитів або профанації документів на рівні банків і позичальників.

Виходячи з переліку ключових проблем, що перешкоджають активізації кредитування аграріїв в Україні, заходи держави, спрямовані на їх вирішення, мають передбачати, зокрема: значне пом'якшення чинних вимог щодо коефіцієнтів ліквідності заставного майна в частині земельних ділянок; зниження вартості кредитних ресурсів унаслідок поступового зниження рівня облікової ставки; розроблення механізму довгострокового цільового рефінансування банків з подальшим спрямуванням цих коштів агропідприємствам у вигляді довгострокових кредитів (на 1 січня 2025 р. загальний обсяг наданого банкам рефінансування, без урахування виведених з ринку банків, становив лише 1,9 млрд грн); пом'якшення вимог до підприємств АПК щодо формальної відповідності сільськогосподарських проєктів ESG-стандартам у межах програми “Доступні кредити 5–7–9 %”; забезпечення рівномірного розподілу зусиль банків у співпраці з великими й дрібними клієнтами.

На 1 січня 2025 р. в Україні загалом працювала 61 банківська установа. Кілька банків пропонували спеціальні банківські продукти для агровиробників. У табл. 1 наведено приклади продуктів, які надавали вісім банків, серед яких п'ять – державні, два – іноземних банківських груп та одна приватна установа, що загалом контролювали близько 63 % активів та 60 % відділень банківської системи.

Разом із тим жодний із розглянутих банків повною мірою не охоплював наявної номенклатури підприємств агробізнесу (мікробізнес, малий тощо), видів та типів кредитів (коротко-, довгострокові, кредитна лінія, овердрафт, заставні, беззаставні, гарантовані, гривневі, валютні, іпотечні тощо). Лише окремі банки пропонували клієнтам участь в урядових та міжнародних кредитних програмах, проєктне фінансування та програми партнерів для придбання добрив, насіння, сільгосптехніки тощо. Зазначене зумовлює доцільність суттєвого розширення номенклатури кредитних продуктів та пов'язаних із ними специфічних банківських послуг для аграріїв, упровадження відповідного пакета на базі одного з державних банків, що міг би стати своєрідним пілотним “супермаркетом” на ринку банківських послуг, пропонуючи підприємствам агробізнесу різного розміру та масштабу діяльності розрахунково-касове, експортно-імпортне, депозитне та кредитне обслуговування на різні терміни в різних валютах, лізинг, факторинг, зарплатні проєкти для співробітників, різні види страхування, кредитні гарантії, перехресні продажі підприємств – партнерів банку, що пропонують спеціалізовану техніку, пально-мастильні матеріали тощо.

У 2015 р. Генеральна Асамблея ООН схвалила Порядок денний щодо сталого розвитку до 2030 р., який включає 17 глобальних Цілей сталого розвитку. Починаючи з 2019 р., сталий розвиток перейшов на наступний еколо-

Таблиця 1. Перелік кредитних та інших пов'язаних банківських продуктів для сільгоспвиробників, що пропонували українські банки на 1 січня 2025 р.

Банк	Кредитні продукти / програми	Програми міжнародних кредиторів	Партнерські програми
Ошадбанк	<i>Овердрафт</i> – кредитні кошти для оперативного здійснення платежів, щоб забезпечити закриття касових розривів (до 3 років); <i>поповнення обігових коштів</i> – для придбання сировини, товарів, оплати послуг, пов'язаних з виробництвом продукції чи веденням торговельної діяльності, інших поточних потреб (до 3 років); <i>придбання транспортних засобів та обладнання</i> – кредити на придбання нових і б/в транспортних засобів, а також необхідного обладнання (до 5 років); <i>транспортні засоби за програмою "Автобіз"</i> – кредити на придбання нових та б/в транспортних засобів (до 5 років); <i>придбання земельних ділянок</i> – кредити на придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення (до 10 років); <i>посівна без мін</i> – кредит на розмінування сільськогосподарських угідь, забруднених вибухо-небезпечними предметами (до 3 років)	-	-
Укргазбанк	<i>Програма "Фінансування сільгоспвиробників з наданням гарантій на портфельній основі Фонду частково-го гарантування кредитів у сільському господарстві"</i> (мікро-, малі та середні підприємства, ФОП, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, що володіють та/або користуються земельними ділянками сільськогосподарського призначення, площа яких не перевищує 500 га, на поповнення обігових коштів – до 3 років, для інвестиційних кредитів – до 7 років, для купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення – до 10 років)	-	-
Приват-Банк	<i>Кредитна лінія "Агросезон"</i> (відновлювана кредитна лінія/строковий кредит, до березня 2025 р.); <i>кредит на придбання основних засобів для агробізнесу</i> (до 5 років)	-	-

Продовження табл. 1

Банк	Кредитні продукти / програми	Програми міжнародних кредиторів	Партнерські програми
Укресібанк	<p><i>Агрокредит "Інвестиційний"</i> (фінансування основних засобів. Нерухомість: агропромислові комплекси, споруди, елеватори, у т. ч. земельні ділянки, на яких вони знаходяться; земельні ділянки для спорудження агропромислових комплексів. Тваринництво: тварини, які будуть обліковуватися протягом строку кредитування. Рослинництво / садівництво: багаторічні насадження, які будуть обліковуватися протягом строку кредитування. Корпоративні права (для нерухомості, корпоративних прав – до 5 років; інших інвестиційних цілей – до 3 років); <i>агрокредит "Сільгосптехніка"</i> (придбання сільськогосподарської техніки та обладнання: нова та б/в сільськогосподарська техніка, виготовлена в Україні, строк експлуатації якої не перевищує 3 років, сільськогосподарська техніка інших країн виробництва, строк експлуатації якої не перевищує 5 років, у разі фінансування нової техніки іноземного виробництва – кредит до 7 років, іншої сільськогосподарської техніки – до 5 років); <i>агрокредит "Оборотний"</i> (проведення посівної, посадкової, придбання матеріалів, біологічних активів, сировини, пально-мастильних матеріалів, здійснення ремонтних робіт, витрати на збір урожаю, збут, оплату праці, інші поточні витрати, на розвиток рослинництва та тваринництва, кредит до 1 року, при фінансуванні рослинництва – до 18 місяців)</p>	-	-
Прокредітбанк	<p><i>Програма Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві</i> (мікропідприємства, малі та середні суб'єкти підприємництва, що провадять діяльність у сільському господарстві та мають не менше 75 % виручки від продажу агропродукції, до 250 осіб, термін – до 3 років – обігові кошти; до 7 років – інвестиційні кредити; до 10 років – купівля земельних ділянок)</p>	<p><i>Спеціальні умови кредитування від Європейського інвестиційного банку</i> (малі та середні сільгоспідприємства, до 3000 працівників, фінансування від 2 років). <i>Співпраця з Американською корпорацією з фінансування міжнародного розвитку (DFC)</i> (основні засоби, повнення обігового капіталу, 6 до 72 міс.). <i>Гарантія стійкості та забезпечення джерел засобів для</i></p>	-

Закінчення табл. 1

Банк	Кредитні продукти / програми	Програми міжнародних кредиторів	Партнерські програми
Райффайзен	Кредитна лінія (18 міс.); інвестиційний кредит на купівлю с/г техніки та обладнання (5 років); Кредит "Розвиток" (3 роки); овердрафт (3 роки); беззаставний кредит "Довіра" (2 роки); вексельні програми (1 рік)	існування (RLG) від ЄБРР (придбання основних засобів – до 66 міс., фінансування оборотного капіталу – до 30 міс., платіжні гарантії, аваль векселів – до 30 міс.)	Партнерські програми з провідними дистрибуторами сільгосптехніки та засобів захисту рослин (до 5 років)
Львів	Кредит для агробізнесу до 5 млн грн без застави (на обігові кошти та інвестиційні цілі, до 5 років).	-	Кредит на купівлю добрив у межах програми підтримки аграріїв спільно з Тімак Агро Україна (до 5 млн грн); кредит на купівлю добрив у межах програми підтримки аграріїв спільно з компанією Makosh (до 5 млн грн); Кредит на купівлю засобів захисту рослин у межах програми підтримки аграріїв спільно з компанією ADAMA (до 5 млн грн)
Сенс	Фінансування придбання зрошувальних систем для агробізнесу (до 100 % вартості обладнання, до 5 років)	-	Кредит на купівлю посівного матеріалу від агрокорпорації "Степова" (до 1 року). Кредитування купівлі сучасних агротехнологій ТОВ "Прополе" (до 1 року). "Партнерська посівна" з продукцією ТОВ "Агроарена" (до 1 року)

Складено за матеріалами вебсайтів банків.

гічно орієнтований рівень, що отримав назву зеленої економіки. Україна здійснює підтримку Європейського зеленого курсу, основна мета якого полягає в досягненні кліматичної нейтральності Європи до 2050 р. Зокрема, у 2019 р. Президент України підписав Указ “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року”. У березні 2021 р. Уряд затвердив Національну економічну стратегію на період до 2030 року, згідно з якою країна планує досягти кліматичної нейтральності не пізніше 2060 р. Для реалізації цієї мети до 2030 р. планується залучити близько 102 млрд євро інвестицій, у т. ч. 2,3 млрд євро – у сільське господарство [13]. При цьому, за даними Міжнародної фінансової корпорації, на ринках, що розвиваються, до 2030 р. існує потреба в кліматичних інвестиціях на 23 трлн дол. США, а в Україні вони оцінюються у 73 млрд дол. США [14].

Прийнятий у 2020 р. та чинний з 1 липня 2021 р. Закон України про обіг земель сільськогосподарського призначення забезпечив фактичне відкриття земельного ринку країни. З 1 січня 2024 р. розпочався другий етап розвитку ринку за рахунок дозволу на придбання юридичним особам ділянок площею до 10 тис. га. Натомість на тлі високих безпекових ризиків і повільного розвитку іпотечного кредитування темпи зростання земельного ринку (кількість угод, вартість ділянок, загальна капіталізація ринку тощо) залишаються низькими порівняно з країнами-сусідами.

Викладене актуалізує доцільність створення в середньостроковій перспективі спеціалізованого агробанку, що не лише має пропонувати підприємствам агробізнесу максимально широку лінійку кредитних продуктів і пов'язаних із ними специфічних послуг, орієнтованих на специфіку ведення аграрного бізнесу (надавати допомогу аграріям у підготовці бізнес-планів, ESG-звітів тощо), впроваджувати успішні практики та технології іпотечного кредитування аграріїв, сприяючи прискоренню формування в Україні повноцінного та ліквідного ринку землі, а й може стати основним оператором залучення та розподілу коштів іноземних партнерів, що надходять до країни в межах реалізації програм Зеленого курсу. Успішній діяльності спеціалізованого агробанку сприятиме наявність розвинутої мережі його відділень, представлених у сільській місцевості. Тому серед імовірних варіантів створення спеціалізованого агробанку доцільно розглядати відповідну трансформацію одного з працюючих держбанків із наявною розгалуженою мережею.

Одним із перших історичних прототипів такої установи на території сучасної України можна вважати державний Селянський банк, що з другої половини XIX ст. здійснював кредитування купівлі землі не лише заможними, а й малоземельними та безземельними селянами за умови власного внеску від 20 % за пільговими процентними ставками [15]. До 1990 р. в Україні працював підрозділ Агропромбанку СРСР, метою діяльності якого були фінансування та довгострокове кредитування сільськогосподарських підприємств, колгоспів та підприємств споживчої кооперації. Протягом 1990–2001 р. його правонаступник АК АПБ “Україна” (що мав 26 регіональних

дирекцій, 140 філій, 540 відділень, 303 ощадні каси) входив до групи найбільших банків, проте на момент виведення з ринку відійшов від моделі спеціалізованого банку, маючи диверсифікований кредитний та депозитний портфель, що формували 200 тис. юридичних і 1,7млн фізичних осіб.

Зарубіжний досвід кредитування аграріїв різними видами банків [16–20] переконує, що в економічно розвинутих країнах найбільшу частку кредитів сільгоспвиробникам надають кооперативні, іпотечні й універсальні банки. Натомість у країнах, що розвиваються, які потребують значної структурної перебудови, функціонують спеціалізовані сільськогосподарські банки з державною участю.

У розвинутих країнах зазвичай створена та функціонує широка мережа державних, комерційних і кооперативних банківських установ та інших організацій, що надають підприємствам аграрної сфери специфічні фінансові послуги. При цьому найвагомішу роль у кредитуванні сільгоспідприємств відіграють універсальні й спеціалізовані комерційні банки. Частка універсальних установ у портфелі сільськогосподарських кредитів коливається в межах від 32 % у США до 8 % у Німеччині та 2 % у Франції.

У низці країн ключову роль у кредитуванні аграріїв відіграють кооперативні банки, які є різновидом кредитних кооперативів. Батьківщиною кредитної кооперації вважається Німеччина, де із середини ХІХ ст. почали паралельно функціонувати товариства Шульце-Деліча та Райффайзена.

Одним із ключових методів довгострокового фінансування підприємств сфери АПК є іпотека, що використовує сформований та інституціалізований ринок сільськогосподарських земель.

У Швеції систему іпотечного кредитування формують підконтрольний державі Місцевий іпотечний банк та приватні ощадні й комерційні банки.

На особливу увагу заслуговує організація іпотечного кредитування сільгоспвиробників у Німеччині. У країні працює розгалужена інфраструктура, в якій задіяні земельні, спеціалізовані іпотечні, сільськогосподарські банки, універсальні комерційні банки, ощадно-будівельні каси, страхові компанії. При цьому близько 8 % усіх кредитів сільгоспвиробникам надають іпотечні банки, близько 5 % кредитів під заставу нерухомості забезпечує Сільськогосподарський рентний банк. Вагому роль в іпотечній системі ФРН також відіграють універсальні комерційні банки, що надають кредити на термін до 30 років, формуючи близько 8 % кредитного портфеля агровиробників.

Спеціалізовані іпотечні банки працюють у Польщі та Угорщині. Зокрема, в Угорщині державний іпотечний банк надає довгострокові кредити на термін від п'яти років. Крім того, функціонує ліцензований банк, котрий надає іпотеку. Законодавством обох країн встановлено верхню межу іпотечного кредиту: у Польщі 80 % вартості земельної ділянки, що надається в заставу, в Угорщині – 70 %.

У Великій Британії з 1928 р. працює Сільськогосподарська іпотечна корпорація, яка об'єднує п'ять провідних банків країни. Ця установа є основним іпотечним інститутом, котрий здійснює кредитування фермерів під заставу

нерухомості. Натомість провідні позиції у сфері кредитування фермерів, у т. ч. іпотечного, займає створена у 1959 р. державна Фермерська кредитна корпорація, яка надає кредити терміном до 30 років.

У Канаді іпотечні банки також є традиційним видом кредитних установ, що здійснюють кредитування операцій з нерухомістю, а також інвестиції. Але на початковому етапі розвитку предметом їхньої діяльності було кредитування сільгосп підприємств під заставу землі.

У Бельгії довгострокове кредитування здійснює спеціальна державна установа – Центральне управління іпотечного кредиту.

Під контролем держави також перебувають чотири провідні іпотечні банки Швеції. Натомість у Фінляндії іпотечне кредитування здійснюють п'ять приватних іпотечних установ.

У Франції основним кредитором аграріїв є кооперативна система “Креді Агріколь”, що контролює близько 70 % заборгованості фермерів, зокрема, довгострокової під забезпечення нерухомості. “Креді Агріколь” – лідер кредитного ринку країни та одним із найбільших банків Європи: понад 50 млн клієнтів, близько 160 тис. працівників, більш як 6 млн акціонерів. Ключовими напрямками діяльності банку є подолання бідності, покращання умов життя жителів села у країнах, які розвиваються, зниження цін на сільськогосподарську продукцію, що забезпечує продовольчу безпеку.

У Нідерландах ключовими кредиторами сільгоспвиробників є створені наприкінці ХІХ ст. місцеві кредитно-ощадні товариства, що об'єднані на кооперативних засадах Рабобанком – Центральним кооперативним селянським банком. Основна риса цієї кооперативної системи полягає в тому, що її розвиток здійснювався за відсутності державної підтримки. Наразі Рабобанк належить до найбільших банків світу та посідає друге місце за розміром капіталу в країні. Банк забезпечує до 90 % кредитів сільгоспвиробників країни, у т. ч. 30 % кредитів під заставу нерухомості. Іпотечні позики надаються на термін 30–50 років у сумі, що не перевищує 60–80 % ціни землі та нерухомості, яка на ній розташована. Крім того, важливе значення для розвитку кредитування аграріїв у Нідерландах має Гарантійний фонд, створений Міністерством сільського господарства, що дає змогу фермерам, котрі ефективно працюють, отримувати додаткове забезпечення кредитів у вигляді державних гарантій. Ресурси цього фонду також використовуються для часткового погашення кредитів задля заохочення процесів розширення господарства та реалізації інших планів розвитку. Подібні гарантійні фонди також створені у багатьох інших країнах – ФРН, США, Франції, Угорщині, Румунії, Канаді, Польщі, Болгарії, Словаччині, Чехії, країнах Балтії.

Іспанія використовує земельний банк БанТеГал, створений у 2007 р., для стимулювання мобільності земельних ресурсів у Галісії. Ключовою характеристикою цієї моделі слід вважати те, що банк користується лише правом здавання землі в оренду, зберігаючи набутий фонд земельних ділянок. Форми земельних банків (фондів) у Нідерландах, Португалії Польщі та Іспанії варіюються від акціонерних товариств до державних установ.

Натомість здебільшого земельні банки – установи національного рівня під контролем уряду.

Досвід країн, що розвиваються, демонструє, що більшість комерційних банків цих держав уникають співпраці із сільгосппідприємствами через політику обмеження ризиків. Водночас їхній досвід показує, що державні (або з вагомою державною участю) спеціалізовані сільськогосподарські банки в змозі забезпечити ефективне кредитування аграріїв. До таких інституцій належать, зокрема, сільськогосподарські банки розвитку КНР, Індії, Індонезії, Алжиру, Тунісу, Ірану, Пакистану тощо. Подібні банки створювалися, починаючи з 80-х років ХХ ст., здебільшого з метою кредитування за пільговими процентними ставками для клієнтів, що за базовими критеріями комерційних банків вважалися недостатньо кредитоспроможними. Отже, вони іноді частково втрачали фінансову стійкість, продовжуючи працювати в умовах дефіциту ліквідності.

Водночас існують і приклади позитивного досвіду функціонування державних спеціалізованих агробанків. Зокрема, Банк сільськогосподарського розвитку Китаю – державна установа, один з трьох “політичних” банків, котрі фінансують проекти уряду (разом із China Development Bank та The Export-Import Bank of China). Заснований у 1994 р. банк має розгалужену мережу з майже 2 тис. відділень у 31 провінції країни та оперує активами розміром понад 1 трлн дол. США. Його основні функції полягають у кредитуванні закупівлі, зберігання та розподілу добрив і сільськогосподарської продукції, фінансуванні інфраструктурних проектів у сільській місцевості, купівлі сільськогосподарської техніки, ремонту та будівництва житла для фермерів, посередницькій та інвестиційній діяльності. Ключовим джерелом зростання капіталу установи є випуск облігацій, що законодавчо прирівнюються до облігацій уряду.

Банк сільськогосподарського розвитку Індонезії відомий як банк, що здійснив у країні революцію сільського мікrokредитування. Мікрофінансові підрозділи банку, що працюють у незаможних селах, забезпечують, проте, стабільний рівень прибутковості установи загалом. Також позитивним є досвід Банку сільськогосподарського розвитку Тунісу, який є частково приватною установою (державі належить 66 % акцій, приватним власникам – 34 %). Як і всі держустанови, банк підпорядковується міністерству фінансів та контролюється центробанком країни. Ця установа також характеризується властивостями універсального банку, адже має розгалужену мережу відділень, залучає депозити фізичних осіб та володіє диверсифікованим кредитним портфелем, у якому кредити аграріям становлять лише близько 40 %, натомість 60 % – кредити, надані в інші сектори економіки. Відповідно, Банк сільськогосподарського розвитку Тунісу за рівнем прибутковості та іншими показниками діяльності є ближчим до універсальних банків розвинутих європейських країн.

Узагальнену характеристику особливостей кредитування агропромислових підприємств різними видами банків за кордоном наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Особливості кредитування агропромислових підприємств різними видами банків за кордоном

Види банків	Характеристика	Банки та країни
Кооперативні	Кредитні операції місцевих кооперативних банків включають усі види позик, які надають сучасні універсальні банки. У недавньому минулому в кредитних операціях переважали коротко- й середньострокові позики, на сьогодні велике значення мають і довгострокові кредити. Крім кредитування поточної діяльності аграрних виробників, кооперативні банки фінансують інвестиції в їхній основний капітал і будівельні проекти, надають своїм пайовикам пільгові кредити під низькі проценти за державними програмами фінансування	“Креді Агріколь” (Франція), Рабобанк (Нідерланди), “Дг-банк” (ФРН). Частка кооперативних банків у кредитуванні сільського господарства становить: у Нідерландах – 90 %, Японії – 80, Франції – 75, Австрії – 65, Португалії – понад 60, Фінляндії – 58, Бельгії – 50, Швеції – 45, ФРН – 44, Іспанії – 30 %. У США кооперативна система фермерського кредиту надає фермерам третину кредитів на купівлю землі, шосту частину коротко- і середнь-строкових кредитів
Універсальні	Пропонують увесь спектр фінансових послуг	Частка універсальних банків у сільськогосподарському кредиті коливається від 32 % у США до 8 % у ФРН та 2 % у Франції
<i>Спеціалізовані</i>		
Іпотечні	Мобілізують кошти за рахунок продажу комунальних облігацій і заставних паперів, надають позики за рахунок отриманих коштів. У проведенні цих операцій користуються підтримкою держави	ФРН, Велика Британія, Данія
Спеціалізовані сільськогосподарські банки (державні банки)	Здебільшого створювалися за державною участю та на етапі становлення фінансувалися урядами й міжнародними донорськими організаціями. Діяльність банків була спрямована переважно на кредитування, а не на залучення депозитів, тому ця практика суттєво послабила їхню самостійність і життєздатність. Основним напрямом діяльності є середньо- й довгострокове кредитування аграрного і продовольчого секторів	Сільськогосподарські банки розвитку (Китай, Індія, Іран, Індонезія, Пакистан, Алжир, Туніс), сільські банки (Нігерія, Гана, Танзанія, Філіппіни, Індонезія), фінансові кооперативи (Кенія, Танзанія), сільські фонди (Сирія, Індія, Індонезія)

Складено за: [19].

Поточна редакція Господарського кодексу України (ст. 334) поділяє банки на універсальні та спеціалізовані – ощадні, інвестиційні, іпотечні та розрахункові (клірингові). Чинна редакція Закону України “Про банки та банківську діяльність” (ст. 4) містить положення про те, що Національний банк України (НБУ) визначає види спеціалізованих банків, порядок набуття банком статусу спеціалізованого, здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через пруденційні нормативи та нормативно-правове забезпечення виконуваних цими банками операцій. При цьому спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 % капіталу (ст. 48). Проте Закон не містить вичерпного переліку видів спеціалізованих банків. Отже, ці положення чинного законодавства потребують уточнення та синхронізації між собою.

Висновки і пропозиції

1. Агросектор формує вагомую частку ВВП та значну частину експортних надходжень України, а його подальший розвиток потребує активної підтримки з боку банківської системи. Це актуалізує необхідність комплексу заходів з боку держави, спрямованих на активізацію банківського кредитування підприємств сфери АПК у режимі “єдиного вікна”.

2. З цією метою доцільно рекомендувати:

– внесення змін до постанови Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями” від 30.06.2016 № 351 у частині пом’якшення вимог щодо коефіцієнтів ліквідності застави нерухомого майна: для власних земельних ділянок, на яких розташована нежитлова нерухомість (до 0,9–1,0) та інших власних земельних ділянок (до 0,8–0,9) (НБУ);

– пом’якшення вимог до підприємств аграрного сектору щодо формальної відповідності ESG-стандартам виробничих проєктів, які кредитуються в межах урядової програми “Доступні кредити 5–7–9 %” у частині додаткових довідок, висновків, дозволів, ліцензій та інших документів, кількість яких наразі становить щонайменше 15 (Кабінет Міністрів України);

– розроблення на основі консультацій із підприємствами аграрного сектору розширеної номенклатури кредитних продуктів та пов’язаних із ними специфічних банківських послуг для аграріїв (розрахунково-касове, експортно-імпортне, депозитне та кредитне обслуговування на різні терміни в різних валютах, лізинг, факторинг, зарплатні проєкти для співробітників, різні види страхування, кредитні гарантії, перехресні продажі партнерів цього банку – підприємств, що пропонують спеціалізовану техніку, пально-мастильні матеріали тощо), організацію надання цього пакета одним з державних банків у режимі “єдиного вікна” (Кабінет Міністрів України);

– розроблення механізму довгострокового цільового рефінансування банків з подальшим спрямуванням цих коштів агропідприємствам у вигляді довгострокових кредитів (НБУ);

– уточнення та синхронізацію між собою суперечливих положень чинного законодавства України щодо банків і банківської діяльності в частині визначення чіткого переліку видів спеціалізованих банків (сільськогосподарських, земельних, ощадних, експортно-імпортних, іпотечних, інвестиційних, муніципальних, місцевих, комунальних, зелених тощо) шляхом внесення відповідних змін до Закону України “Про банки і банківську діяльність” (ст. 4, 6, 7, 48) та Господарського кодексу України (ст. 334) (Кабінет Міністрів України, НБУ, Верховна Рада України);

– визначення доцільності створення в середньостроковій перспективі спеціалізованого державного агробанку, що має пропонувати підприємствам агробізнесу на основі адаптованих спрощених процедур максимально широку лінійку кредитних продуктів і пов’язаних із ними специфічних послуг, упроваджувати успішні практики й технології іпотечного кредитування, сприяючи

прискоренню формування в Україні ліквідного ринку землі, а також має стати ключовим оператором залучення та розподілу коштів іноземних партнерів, що надходять в Україну в межах реалізації програм Зеленого курсу (Кабінет Міністрів України, НБУ);

– оцінку можливості та доцільності створення спеціалізованого агробанку на вже наявній платформі одного з держбанків, що має розгалужену мережу відділень у невеликих містах та сільській місцевості й компетенції з масштабування онлайн-підтримки клієнтів на територіях, де відділень немає (Кабінет Міністрів України);

– дослідження та, за необхідності, імплементацію в процесі становлення спеціалізованого агробанку окремих позитивних елементів досвіду роботи на ринку банківських послуг одного з його лідерів початку 2000-х років – АК АПБ “Україна”, що був не лише спеціалізованим агробанком, а й одночасно “класичним” універсальним банком із розгалуженою мережею відділень (зокрема переліку функцій, клієнтів та партнерів) (Кабінет Міністрів України);

– визначення як цільового сегмента клієнтів спеціалізованого агробанку юридичних осіб, котрі працюють у сфері АПК, незалежно від кількості працівників та масштабу діяльності, а також їхніх співробітників (у випадку прийняття рішення про підтримку банком зарплатних проектів), основою його ресурсної бази – поточних та строкових депозитних рахунків цих юридичних і фізичних осіб (Кабінет Міністрів України);

– визначення доцільності участі спеціалізованого агробанку у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб з урахуванням можливого обслуговування зарплатних проектів юридичних осіб та укладання з банком строкових депозитних угод персоналом цих клієнтів (Кабінет Міністрів України);

– розгляд можливості встановлення для спеціалізованого агробанку індивідуальних пруденційних нормативів на період його повноцінної адаптації на ринку банківських послуг протягом трьох – п’яти років (НБУ);

– розроблення докладного переліку ключових показників ефективності (Key Performance Indicators, KPI) менеджменту, працівників і відділень спеціалізованого агробанку, спрямованого на підвищення ефективності їхньої мотивації з метою забезпечення прибутковості та зростання капіталізації банку (Кабінет Міністрів України);

– упровадження ефективної системи зовнішнього й внутрішнього контролінгу для постійної оцінки якості клієнтського обслуговування, сервісів, ринкової релевантності банку, персоналу, витрат тощо (Кабінет Міністрів України);

– забезпечення функціонування на платформі спеціалізованого агробанку системи внутрішнього трансфертного ціноутворення, що дасть змогу адекватно оцінювати і мотивувати персонал відділень та інших підрозділів установи (Кабінет Міністрів України).

Список використаних джерел

1. Білоченко А., Гуца І. Організаційні аспекти фінансового забезпечення агропромислового комплексу: досвід розвинених країн. *Path of Science*. 2022. № 8 (7). С. 1011–1020. URL: <https://doi.org/10.22178/pos.83-4>.

2. Добрунік Т., Кузнецова О. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-25>.

3. Квасницька Р. С., Доценко І. О., Матвійчук Л. О. Оцінювання фінансової безпеки підприємства в системі забезпечення реалізації його фінансової стратегії. *Фінанси і кредит: проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 3. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i30.179691>.

4. Марина А., Рябчикова Д. Державне фінансування агропромислового комплексу України: сучасний стан та перспективи. *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 546–551. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-117>.

5. Негрей М., Тараненко А., Костенко І. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.

6. Содома Р., Брух О. ., Шматковська Т., Вавдіюк Н., Білоченко А., Купира М., Бережницька Г. Фінансування АПК у контексті імплементації міжнародного досвіду. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. № 3 (38). С. 341–350. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v3i38.237465>.

7. Поляруш І. М. Стан фінансування аграрних підприємств України у 2018 році. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.94>.

8. Попова О., Коцюбинська Л., Скубій О. Інвестиційна діяльність в сільському господарстві в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-49>.

9. Шалигіна І. В., Рибіна Л. О. Підтримка фінансової безпеки підприємств аграрного бізнесу в період їх адаптації до сучасних реалій. *Інфраструктура ринку*. 2023. № 71. С. 259–264. URL: <https://doi.org/10.32782/infrastructure71-45>.

10. Кривохижа Є. М., Левченко О. Ф., Берляк Г. В. Фінансування агропромислового комплексу України: проблеми та перспективи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 12. С. 98–102. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.12.19>.

11. Лупенко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектору економіки. *Економічний вісник НТУУ “КПІ”*. 2019. № 16. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181851>.

12. Салогуб І. І. Кредитування аграрного виробництва: особливості, проблеми, напрями розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2019. Вип. 9. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.7>.

13. “Зелені” інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст / Центр Разумкова. 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf.

14. Національний банк презентував Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року / Національний банк України. 2021. 25 листоп. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku>.

15. Орлик С., Орлик М. Проблема становлення та розвитку банківського кредитування в Наддніпрянській Україні (друга половина XVIII – початок XX ст.): сучасний науковий дискурс вітчизняних учених. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2022. № 15. С. 131–132. URL: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-15-122-153>.

16. Кундицький О. О. Зарубіжний досвід кредитування підприємств аграрного сектора України. *Міжнародна економічна політика*. 2012. Спецвипуск. Ч. 2. С. 211–216. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197225179.pdf>.

17. Шиян Д. В. Перспективи розвитку банківського кредитування аграрного сектора на основі зарубіжного досвіду. *Вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 2. С. 73–78.

18. Гринчук С. В. Зарубіжний досвід функціонування системи земельно-іпотечно-го кредитування та можливість його застосування в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2041>.
19. Ісаян А. М. Перспективи розвитку банківського кредитування АПК України основі використання зарубіжного досвіду. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. № 1. С. 399–406.
20. Кушнір І. Банки сільськогосподарського розвитку в системі фінансування агропромислового комплексу. *Вісник НБУ*. 2011. № 10. С. 92–95.

References

1. Bilochenko, A., & Gushcha, I. (2022). Organisational Aspects of Financial Support for the Agro-Industry: The Experience of Developed Countries. *Path of Science*, 8 (7), 1011–1020. DOI: 10.22178/pos.83-4 [in Ukrainian].
2. Dobrunik, T., & Kuznietsova, O. (2022). Problems and directions of the development of the agricultural sector of Ukraine in conditions of economic instability. *Economy and Society*, 42. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-42-25 [in Ukrainian].
3. Kvasnytska, R. S., Dotsenko, I. O., & Matviychuk, L. O. (2019). Assessment of financial security of an enterprise in the system providing realization of its financial strategy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(30), 95–102. DOI: 10.18371/fcaptp.v3i30.179691 [in Ukrainian].
4. Maryna, A., & Riabchukova, D. (2019). Financing of Ukraine's agro-industrial complex: current state and prospects. *Young Scientist*, 11 (75), 546–551. DOI: 10.32839/2304-5809/2019-11-75-117 [in Ukrainian].
5. Nehrey, M., Taranenko, A., & Kostenko, I. (2022). Ukrainian agricultural sector in war time: problems and prospects. *Economy and Society*, 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-38 [in Ukrainian].
6. Sodoma, R., Brukh, O., Shmatkovska, T., Vavdiuk, N., Bilochenko, A., Kupyra M., & Berezhytska, G. (2021). Financing of the agro-industrial complex in the context of the implementation of international experience. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3 (38), 341–350. DOI: 10.18371/fcaptp.v3i38.237465.
7. Polyarush, I. M. (2018). State of financing of agrarian enterprises of Ukraine in 2018. *Efektivna ekonomika*, 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.94 [in Ukrainian].
8. Popova, O., Kotsiubynska, L., & Skubiiii, O. (2023). Investment activities in agriculture in modern conditions in modern conditions. *Economy and Society*, 54. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-54-49 [in Ukrainian].
9. Shalyhina, I., & Rybina, L. (2023). Supporting the financial security of enterprises of agricultural business during the period of their adaptation to modern realities. *Market Infrastructure*, 71, 259–264. DOI: 10.32782/infrastructure71-45 [in Ukrainian].
10. Kryvokhyzha, Ye., Levchenko, O., & Berliak, H. (2023). Financing of the agricultural industrial complex of Ukraine: problems and prospects. *Economics. Finances. Law*, 12, 98–102. DOI: 10.37634/efp.2023.12.19 [in Ukrainian].
11. Lupenko, Yu., & Andros, S. (2019). Bank lending to the agricultural economy sector. *Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnical Institute"*, 16. DOI: 10.20535/2307-5651.16.2019.181851 [in Ukrainian].
12. Salohub, I. (2019). Lending to agricultural production: features, problems, areas of development. *Entrepreneurship and Innovation*, 9. DOI: 10.37320/2415-3583/9.7 [in Ukrainian].
13. Razumkov Center. (2019). "Green" investments in sustainable development: global experience and Ukrainian context. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_ZELEN_INVEST.pdf [in Ukrainian].
14. National Bank of Ukraine. (2021, November 25). *The National Bank presented the Policy on the Development of Sustainable Financing for the Period Until 2025*. Retrieved

from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schodo-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku> [in Ukrainian].

15. Orlyk, S., & Orlyk, M. (2022). The problem of the bank lending formation and development in Naddnieper Ukraine (second half of the 18th – beginning of the 20th centuries): modern scientific discourse of domestic scientists. *Society. Document. Communication*, 7 (2), 131–132. DOI: 10.31470/2518-7600-2022-15-122-153 [in Ukrainian].

16. Kundytskyi, O. O. (2012). Foreign experience in lending to enterprises in the agricultural sector of Ukraine. *International Economic Policy*, (2), 211–216. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/197225179.pdf> [in Ukrainian].

17. Shyian, D. V. (2011). Prospects for the development of bank lending to the agricultural sector based on foreign experience. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, 2, 73–78 [in Ukrainian].

18. Grynchuk, S. V. (2013). Foreign experience of the system of land mortgage lending and the possibility of its application in Ukraine. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2041> [in Ukrainian].

19. Isaian, A. M. (2013). Prospects for the development of bank lending to the agro-industrial complex of Ukraine based on the use of foreign experience. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, 1, 399–406 [in Ukrainian].

20. Kushnir, I. (2011) Agricultural development banks in the system of financing the agro-industrial complex. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 10, 92–95 [in Ukrainian].